

Razvojne pobude in ocenjevanje njihovega vpliva na okolje

dr. Branko Kontić

Inštitut Jožef Stefan

Ocenjevanje vplivov na okolje je dejavnost v okviru varstva okolja. Ima dolgo zgodovino, saj ga zasledimo že v starodavnih civilizacijah, formalizirane oblike so se pojavile v 19. stoletju, najpogosteje kot zavarovana območja – parki, na primer ustanovitev nacionalnih parkov Yosemite in Sequoia v Kaliforniji.

Uvodni poudarki

Ocenjevanje vplivov na okolje je načeloma možno za obstoječa in prihodnja stanja. Pri prvih je ocenjevanje v kontekstu varstva okolja namenjeno popravljanju razvrednotenju ali odpravi škod v okolju (kurativi), pri drugih pa preprečevanju (preventivi). Ko govorimo o razvojnih pobudah, želimo z ocenjevanjem vplivov na okolje delovati preventivno, to je prispevati k pripravi takšnih načrtov, da bo njihova izvedba v čim manjši meri vplivala na okolje. Današnje razumevanje in delovanje na tem področju je prisotno praktično povsod. Sestavljajo ga številne komponente, največkrat se poudarjajo štiri: znanje, vrednotenje (določanje pomena sprememb v okolju), participacija (pravica do udeležbe zainteresiranih, demokratičnost) in predpisi (pravni red). V tem kratkem prispevku se dotikam vseh štirih.

Izhodišča varstva okolja in usmeritve za ocenjevanje vplivov

Okoljevarstveno delovanje je civilizacijska pridobitev. Varujemo kakovosti okolja in ne okoljskih sestavin samih po sebi, kot je

to na prvi pogled videti. Če je reka čista in ima še druge edinstvene značilnosti (slapove, okljuke, bregove z avtohtonim rastjem, redko vodno in obvodno favno), ji pripišemo visoko kakovost ter jo želimo zavarovati v stanju, kakršna je. Če pa je reka umazana, s tehnično urejenimi bregovi, nedostopna zaradi zaraščenosti in celo odlagališč odpadkov, ji pripišemo značilnosti degradiranosti, vendar ji želimo povrniti/zvišati kakovost. V obeh primerih torej delujemo za varstvo kakovosti, ne pa varstvo entitete kot take. Podobno je pri drugih sestavinah okolja, na primer rudninah, premogu, krajini. Ko prepoznamo kakovosti določene okoljske sestavine, še posebej če ima tudi uporabno vrednost (na primer določeno vsebnost-koncentracijo zaželenega elementa, toplotno vrednost ali rekreacijski potencial), se kot družba organiziramo, da te kakovosti in naše interese do njihove rabe zavarujemo. Pri tem gre lahko za primarno rabo v kontekstu samoohranitve ali samoobrambe (prehrana, pitje in umivanje, obleka, bivanje, ogrevanje, zdravje, varnost) ali pa za sekundarno z elementi udobja (pridelava, transport-komunikacija, druženje, igra, izobraževanje). Vrste in pomen človekovih potreb nazorno ponazarja hierarhija potreb po Maslowu [1,2] – slika 1.

Človekove potrebe

Fiziološke potrebe so temeljne, primarne, pomenijo pa dostop do čistega zraka, nepoporne pitne vode, do varne in zdrave hrane, oblačil, bivališč in možnosti spanja, počitka in reprodukcije. Sledijo potrebe po miru in varnosti življenja in premoženja, ki jih zadovoljujemo v družini, vrtcu, šoli, na delovnem mestu in v družbi nasploh. Tudi te spadajo med temeljne eksistenčne potrebe in njihova zadovoljitev je nujna za preživetje.

Ljudje pa imamo tudi druge potrebe. Potrebujemo občutek ljubezni in pripadnosti, sodelovanje pri skupnih odločitvah, sklepanje partnerstev, prijateljstev in družine ter vključenost v družbene skupnosti. Potrebujemo sprejetost s strani drugih ljudi in izkazovanje medsebojnega spoštovanja. Vse to oblikuje našo pozitivno samopodobo in družbeno podobo; oboje je nujno za uspešno delovanje in obvladovanje življenja. Med najvišje človekove potrebe Maslow šteje potrebe po osebni rasti, etični držbi, ustvarjalnosti, dobrodelnosti.

Na osnovi teh potreb in njihovega uveljavljanja so se z vidika varstva okolja izoblikovala tri osnovna razmerja (okolje tukaj pojmujejo v najširšem, holističnem

pomenu, ker poleg fizičnih vključuje tudi družbene in gospodarske danosti):

- **Razmerje človek – človek**, kjer gre za varstvo kakovosti bivalnega okolja (pred pretiranim onesnaženjem) in izhaja iz odnosa med različnimi uporabniki prostora. Pri varstvu se skuša preprečiti ali vsaj omejiti vplive, ki jih nek uporabnik prostora (lahko povzroča drugemu);
- **Razmerje današnji – prihodnji človek**, kjer gre za varstvo virov (pred pretiranim izkoriščanjem) in izhaja iz odnosa sedanja-prihodnje generacije;
- **Razmerje človek – narava**, kjer gre za varstvo narave (pred spreminjanjem naravnih procesov) ter varstvo človekovih dejavnosti in pridobitev pred naravo (naravnimi nesrečami).

Na osnovi teh razmerij iščemo usmeritve za učinkovite načine varstvenega delovanja in ocenjevanja vplivov. Najpogostejši in uveljavljeni načini so:

- preprečevanje ali strogo varstvo (varstvo s predpisi); lahko gre za ukinitve obstoječih škodljivih dejavnosti ali za zavrnitev izdaje dovoljenja za predlagano novo dejavnost;
- umestitev nove dejavnosti na takem mestu, da bodo vplivi čim manjši (načrtovanje, varstvo z lokacijo);
- izvajanje nove/obstoječe dejavnosti tako, da bodo vplivi čim manjši (upravljanje, varstvo s tehnologijo, varstvo s predpisi).

Ocenjevanja vplivov

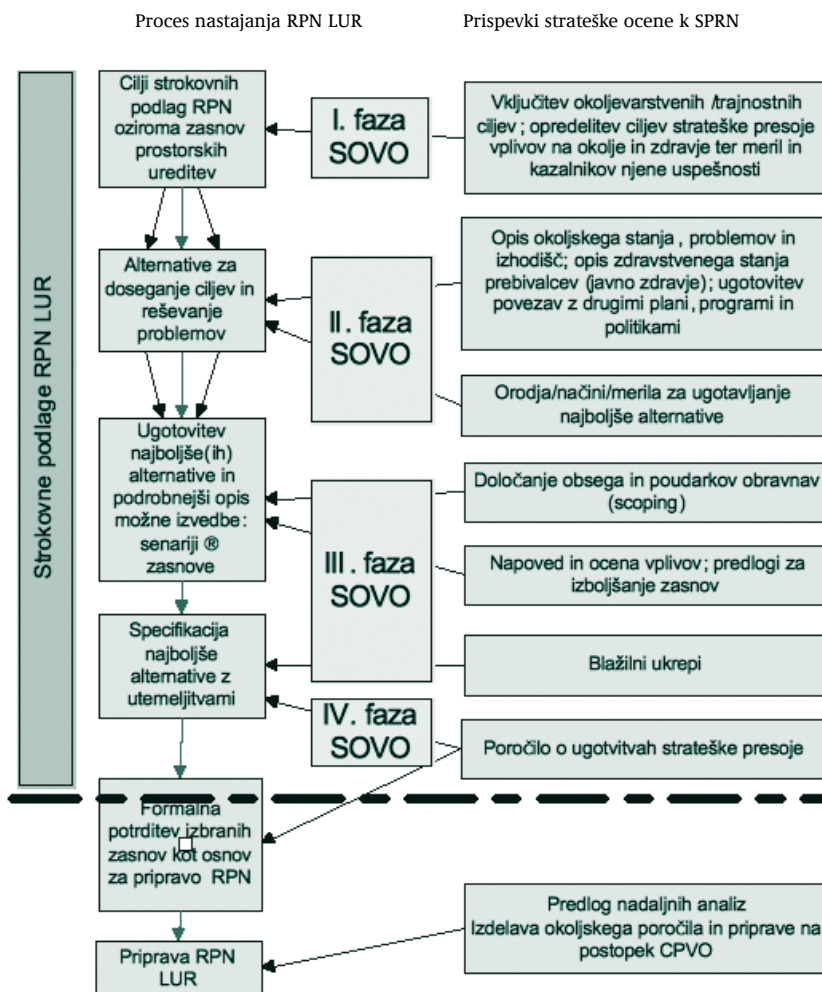
Dolgoletna praksa na področju ocenjevanja vplivov na okolje je prinesla številna orodja in prilagoditve za specifična in konkretna ocenjevanja. Za ocenjevanje prihodnjih stanj/dejavnosti v splošnem razlikujemo dve osnovni oceni, strateško in projektno, prilagojeno hierarhični ravni načrtovanja. Strateška je namenjena ocenjevanju načrtov in programov na višjih načrtovalskih ravneh, projektna pa na nižjih. Primeri strateškega ocenjevanja so ocene državnih strategij, planov in programov (na primer strategija ravnanja z odpadki, nacionalni program varstva okolja, kmetijska politika, program gradnje

avtocest, nacionalni energetskega program, plan razvoja turizma ipd.), občinski prostorski načrti, prometne ureditve večjih urbanih aglomeracij, infrastruktura za več občin itd. Primeri projektnih ocen so ocene za konkretne industrijske obrate, hotele, ureditev postajališč, parkov, gradnje bolnišnic, predelovalnic in odlagališč odpadkov.

V nadaljevanju za ilustracijo povedanega predstavljam povzetek strateške ocene vplivov na okolje (SOVO) za regionalni prostorski načrt (RPN) Ljubljanske urbane regije (LUR). Izdelali smo jo sodelavci Inštituta Jožef Stefan. Strateška ocena vplivov na okolje je bila izvedena po integriranem modelu [4,5,6]. Integracija je shematično prikazana na sliki 2.

Matrika interakcij – metodološko orodje SOVO

Razvoj metod, postopkov in orodij SOVO je intenziven in stalen. Načrtovalci in upravna administracija se soočajo s številnimi izzivi in razvojnimi pobudami, ki jih en sam pristop nikakor ne more zaobjeti. Pojavljajo se tudi novi prijemi, imenovanja/tipi ocen – npr. ocenjevanje z vidika trajnostnega/vzdržnega razvoja, ocenjevanje vzdržnosti, različne kombinacije [7,8,9]. Kako ob tem ravnati učinkovito in racionalno najboljše kaže kanadsko navodilo glede procesa za izvedbo strateškega ocenjevanja [10], ki pravi, da ni ene same »najboljše« metode. Oddelki, agencije in drugi naj uporabljajo ustrezne okvirje in tehnike ter razvijajo pristope, ki so prilagojeni konkretnim potrebam in okoliščinam/značilnostim. Glavno orodje

za ugotavljanje vplivov določenega plana, programa, projekta je matrika interakcij (v obliki pregledne tabele), kjer po vrsticah in stolpcih »soočimo« značilnosti ocenjevanega plana, programa, projekta oziroma načrtovane dejavnosti s cilji, ki naj bi jih z njimi dosegli. Z njihovo pomočjo lahko ugotavljamo, kako in koliko posamezne strategije, prioritete in ukrepi v okviru razvojnih scenarijev RPN LUR prispevajo k izpolnjevanju strateških okoljskih ciljev iz preglednice 1.

Preglednica 1: Povzetek strateških okoljskih ciljev za potrebe SOVO

	Cilj
1	Zagotoviti skladnost pozidave v regiji s potrebami gospodarstva, družbene infrastrukture, bivanja, prostočasnih dejavnosti
2	Izboljšati zdravje prebivalcev in odpraviti zdravstvene neenakosti v regiji po ogroženih skupinah
3	Zagotoviti boljše možnosti za doživljanje in vrednotenje prostora regije (narava, dediščina, delo, šport, zabava) ter udeležbo v kulturnih in rekreativnih aktivnostih
4	Izboljšati splošno varnost v regiji in zmanjšati število in resnost kriminalnih dejanj
5	Povečati družbeni kapital v regiji
6	Povečati/ohranjati biološko raznovrstnost v regiji
7	Varovati in promovirati okoljski kapital
8	Skrbno upravljati vire
9	Zmanjševati nastajanje odpadkov in povečevati njihovo ponovno uporabo
10	Zmanjševati rabo energije, povečevati rabo obnovljivih virov energije (OVE) in zmanjševati odvisnost od neobnovljivih virov

11 Učinkovit promet - učinkovito izrabljati obstoječo prometno infrastrukturo, zmanjševati potrebo po potovanju z avtomobilom, zmanjševati število voženj z motornimi vozili nasploh, izboljšati dostopnost do delovnih mest in servisov za vse, in sicer tako, da se uporabljajo okoljsko prijazni načini prevoza oziroma gibanja (javni transport, deljena in/ali skupna raba osebnih vozil, kolesarjenje, hoja)

12 Zagotavljati možnosti za kakovostno zaposlitev, vključujoč zmanjšanje potreb po potovanjih

13 Razvijati kulturo podjetništva in inovacij

14 Zagotavljati fizične pogoje za majhno in srednje veliko uspešno gospodarstvo, vključujoč infrastrukturo, ki podpira napredne proizvodne, predelovalne in informacijske tehnologije

Zaključni poudarki

Čeprav kratek in površen prikaz zgornjega primera ne omogoča zadovoljivega vpogleda v vsebino in rezultate analiz SOVO – tega je mogoče pridobiti s pregledom poročil na spletni strani Regionalne razvojne agencije LUR [3] – pa je vendar mogoče poudariti naslednje:

- da je strateško ocenjevanje strokovno interdisciplinarno, kompleksno in zahtevno delo;
- da ga ni mogoče opraviti zgolj ali predvsem z ugotavljanjem skladnosti načrtov s pravnim redom na področju okolja;
- da pri varstvu okolja in povezanem ocenjevanju vplivov nikakor ne gre samo za biotske sestavine ter procese, povezane z njimi ali pomembne zanje (ekologijo), ampak za preplet fizičnih, družbenih in gospodarskih sestavin ter človekovih (družbenih) interesov, pri čemer so vsi legitimni in zaslužijo obravnavo v smislu vrednotenja in dogovarjanja med udeleženci;

- da je treba ocenjevanje vplivov na okolje uveljavljati kot načrtovalsko-optimizacijsko orodje in opuščati kot orodje upravnega dovoljevanja, ki se ga lahko zlorablja za zadovoljevanje vulgarnih ekonomskih interesov.

Literatura

- [1] A.H. Maslow (1943) A Theory of Human Motivation, *Psychological Review* 50(4) (1943):370-96.
- [2] CRP (2012) Uporaba in učinkovitost celovite presoje vplivov na okolje ter presoja vplivov na človekovo zdravje, V1-1086, 2010-2012
- [3] Strokovne podlage za pripravo regionalnega prostorskega načrta, Zaključno poročilo Priloga 5, Zaključno poročilo za ključno aktivnost št. 5, november 2009, <http://www.rralur.si/koncni-projekti/studija-prostor/dokumenti/>, pregledano 22. januarja 2013
- [4] Kantič B. in sodelavci (2000) Trajnostno regionalno razvojno načrtovanje: zbornik rezultatov projekta, ISBN 961-90150-2-9, Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Ljubljana
- [5] Chaker A., El-Fadl K., Chamas L., Hatjian B. (2006) A review of strategic environmental assessment in 12 selected countries, *Environmental Impact Assessment Review* 26, 15-56
- [6] Therivel R. (2004) *Strategic Environmental Assessment in Action*, Earthscan, London
- [7] Australian EIA Network – UNEP EIA Training Resource Manual. EIA: Issues, Trends, and Practice (R Bisset), Chapter 6: Strategic Environmental Assessment, p.1-19
- [8] Office of the Deputy Prime Minister (2003) *The Strategic Environmental Assessment Directive: Guidance for Planning Authorities*, London
- [9] Arber K. (2003) SEA and SIA – Two Participative Assessment Tools for Sustainability; Evaluation of Sustainability, European Conference, May 15-17, Vienna
- [10] Canadian Environmental Assessment Agency: The 1999 Cabinet Directive on the Environmental Assessment of Policy, Plan and Program Proposals, p.1-9